

Dr Branka RADONJIĆ

PRAVCI RAZVOJA U CRNOJ GORI U PERIODU TRANZICIJE

UVOD

Ekonomski sistem u Crnoj Gori nalazi se, poslednjih godina u procesu tranzicije iz sistema homogene strukture društveno-svojinskih odnosa u sistem tržišne privrede,

Okolnosti tranzicije u Crnoj Gori treba sagledati identifikovanjem osnovnih prednosti u pogledu tranzicije koje je Crna Gora imala s jedne strane, i najznačajnijih otežavajućih okolnosti odnosno ograničenja za tu tranziciju, s druge strane.

U razvijenom svijetu institucije su postepeno evoluirale tokom desetina i stotina godina, da bi se dospjelo do današnjih razumnih i efikasnih oblika.

Danas, Crna Gora se od početka tranzicije nalazi u jeku dubokih promjena državnog, političkog, ekonomskog i socijalnog sistema. Promjene se vjerovatno odvijaju sporije nego što bi trebalo, ali i brže nego što se ponekad misli.

Vjerovatno da je zastoj u promjenama tranzicionih metoda u Crnoj Gori izazvan političkom konstelacijom i međunarodnim prilikama tokom 1990. godine. Događaji koji su zatim uslijedili, doveli su do 1997. godine, koja se može računati godinom započinjanja prave tranzicije i pokretanja reformisanog talasa, kroz integracije u proevropsko i svjetsko okruženje.

Vrijeme od 1990-1997. godine iskorišćeno je kao veoma plodotvorno, jer je došlo do sticanja i primjene velikih iskustava u mnogim segmentima tranzicije koja se odigravaju u drugim zemljama; iskustva npr. u pogledu makro ekonomskih politika, politika liberalizacije cijena i spoljne trgovine, privatizacije i restrukturiranju realnog sektora, reformi društvenih djelatnosti i dr. Ta iskustva su dovela do akumuliranja znanja i spoznaje o tome do čega dovede pojedine tranzicione politike i modeli, odnosno koji su rezultati njihove primjene.

Značajno ograničenje intezvnijem provođenju reformi u Crnoj Gori je rješavanje državnog pitanja, gdje se troši ogroman dio energije na debate vezane za ovaj cilj, odnosno za njegovo konačno rješavanje.

CILJEVI RAZVOJA

U Crnoj Gori postoji snažna reformska orijentacija sa ciljem istraživanja na osmišljavanju ekonomske tranzicije i institucionalnih reformi kod nas.

Potvrde za jedan ovakav kurs je usvajanje „Agende ekonomskih reformi u Crnoj Gori 2002 – 2007. godina”, koja kao dokument sadrži viziju ključnih pravaca aktivnosti u narednom periodu po sektorima.

Pored domaćih, u izradi ovog dokumenta učestvovali su i strani eksperti i međunarodne institucije a naročito: USAID i EAR kao i njihovi implementatori Svjetska banka, UNDP, i dr.

Osnovna postavka iz dosadašnjeg sprovođenja Agende je pozitivna iz razloga što je Crna Gora stvorila već raspoloživi stručni potencijal sa modernim znanjima, a drugi je tkz. „implementacioni geep” koji se odnosi na dosadašnji koncept državne uprave. U tom pravcu se posebno insistira na reformi državne administracije, odnosno državne uprave na republičkom i lokalnom nivou. Zadaci koje sadrži Agenda su: preduzetništvo, investiranje, konkurencija, konkurentnost, razvoj istraživanja, inovacija i tehnologija, razvoj lokalne samouprave, otvaranje novih radnih mjesta.

Takođe, obuhvaćeno je jedno od najznačajnijih pitanja pridruživanja EU, poslovno okruženje i trgovina, fiskalna politika sistem zdravstva, penzija, civilno društvo, makroekonomija i statistika, odnosi s međunarodnim finansijskim institucijama, zaštita životne sredine, antikoruptionske inicijative, regionalni razvoj, privatizacija i potprivatizacija.

Agenda je obrađena na moderan i prihvatljiv način, sa svim elementima sadašnjih i budućih predviđanja.

U Agendi su po svim oblastima obrađena najveća ostvarenja, najveći problemi i predlog kako ih rješavati.

Agenda je zaista dokument iz kojeg treba da proizađe niz strategija na nacionalnom nivou, s obzirom na način tretiranja tematike.

Međutim, implementacija predloženih rješenja kao i način obrade strategija treba da bude povezan sa promjenom privredne strukture koja sada treba da bude obuhvaćena na drugačiji način.

Veoma malo postoji istraživačke djelatnosti, tako da toj oblasti naročito kada je u pitanju ekonomija, treba posvetiti ogromnu energiju.

Tranzicija se uvijek bolje sprovodi ukoliko se vjeruje u nju.

Ukoliko ne postoji jasno reformsko opredjeljenje onda stvari ne mogu na pravi način da se postavljaju, bolje reći rješavaju.

Kako su reforme odmicala tako je konačno shvaćeno da je Crna Gora „Ekološka država” i da se posebna pažnja mora posvetiti razvoju i unapređenju infrastrukture. Veoma dobro je da je Agenda to obuhvatila, jer za razvoj turizma, pod turističkom ponudom, pored same turističke ponude (hotelijerstva i dr.) obuhvaćeno i ambijentalno okruženje, posmatrano kroz podizanje nivoa infrastrukture, kako urbane tako i ruralne.

ODREDNICE RAZVOJA PROSTORNOG AMBIJENTA

Bitno područje ekonomsko sistemskih promjena predstavlja inkorporisanje tržišnih činilaca i kriterijuma u gazdovanju prirodnim resursima čiji je nominalni vlasnik, neposredno ili posredno sama država.

Ovakav stav ima svoju potvrdu u činjenici da je Crna gora Ekološka država, pa polazeći od osnovne odrednice da je turizam strateška privredna grana ove države, neophodno je napraviti strategiju za budućí razvoj. Ovdje se treba posebno osvrnuti na crnogorsku politiku prostornog upravljanja. Kao pozitivan primjer može nam poslužiti Republika Slovenija koja je prije svih razvojnih dokumenata, najprije uradila Strategiju razvoja vlastitog prostora.

Promjene koje je Crna Gora doživjela u poslednjih 10 godina: parlamentarna demokratija, promjene u okruženju, promjene privredne strukture, privatna svojina, razvoj lokalne samouprave, te težnja za

uključivanje u evropske integracije i globalizacije – traže drugačije odnos prema prostoru, kao i dogovornu i efikasnu politiku planiranja.

Crna Gora treba da koristi politiku prostornog upravljanja u cilju obezbeđivanja održivog razvoja i postepenog eliminisanja određenih slabosti ranijeg spontanog i jednostranog razvoja u privrednoj, društvenoj politici i politici životne sredine.

Crnogorska politika prostornog upravljanja, zajedno sa procjenom prostornog razvoja Crne Gore, treba da bude prvi prostorni dokument koji bi koristio Crnoj Gori u novom demokratskom sistemu i tržišnoj ekonomiji, dalje bi se odredio pravac budućeg upravljanja prostorom – jednom veoma bitnom djelatnošću za sve stanovnike Crne Gore. U tom cilju treba uraditi Nacionalnu strategiju čiji bi glavni pravci bili:

- problemi prostornog razvoja kao posledica ubrzane tržišne ekonomije,

- prirodne geografske i stvorene prostorne karakteristike kao polazna tačka politike prostornog razvoja,

- politika prostornog upravljanja Republike Crne Gore kao temeljna politika za neprekidno dugoročno harmonično upravljanje prostorom,

- uticaj globalizacije i ranijih crnogorskih aktivnosti u pogledu transformacije prostora,

- stagnacija i starenje stanovništva,

- strukturno i tehnološki nerazvijena poljoprivreda,

- neadekvatan sistem zaštite poljoprivrednog zemljišta,

- zloupotreba građevinskog zemljišta zbog neadekvatne politike raspodjele istog i nepostojanje tržišta nekretnina,

- nepostojanje aktivne, prostorno uravnotežene politike stanovanja,

- neadekvatna i zastarjela infrastruktura u naseljima koja doprinose zagađenju vode, vazduha i zemljišta,

- neregulisano upravljanje otpadom i mineralnim resursima u dužem vremenskom intervalu,

- veoma ugrožen kulturni prostor u područjima uticaja velikih gradova,

- neusklađeni interes i pritisci za upotrebu potencijala mora, obale i priobalnog pojasa,

- gradnja bez dozvole (ilegalna gradnja) i druge aktivnosti razvoja prostora, većinom zbog nepoštovanja dugoročnih potreba prostora i zdrave životne sredine.

Pored ovih elemenata treba naglasiti da su administrativne i institucionalne manjkavosti razlog nemogućnosti kontrole nad procesima prostornog upravljanja.

Pristup u Evropsku Uniju kao izazov za održivi prostorni razvoj zavisi od potreba i razvojnih prilika Crne Gore i njenog uključenja u šeme evropske integracije, kao i drugih globalizacijskih procesa.

Tek nakon priključenja u Evropsku uniju (što je dug proces) može se očekivati duga transformacija crnogorskog kulturnog prostora, povećan pritisak na životnu sredinu zbog stranih investicija i interesa privatnog kapitala, kao i pritisak na crnogorski prostor u infrastrukturnim koridorima, koji leže u interesu susjednih zemalja i regija.

Ukoliko se ne preduzmu hitne svjesne mjere, negativni trendovi će se nastaviti i ubuduće.

Ciljevi koji se postižu ovom strategijom su održivi razvoj u cijeloj zemlji i prioritetna odbrana javnih interesa u prostornom upravljanju.

Ove aktivnosti proizilaze i iz principa Evropske urbanističke povelje, koja je nastala u okviru Evropskog savjeta kao rezultat rada na politici urbanizacije i kampanje koju je Savjet vodio pod nazivom „Urbana renesansa”.

Nova politika urbanog razvoja mora biti zasnovana na odlukama koje se baziraju na opsežnim analizama u kojima se ispituju kadrovski potencijali, kao i geografske i topografske karakteristike grada, uvijek vodeći računa da se grad osposobi za samorazvoj i održivi razvoj.

Na ovaj način i u ovim sistemima, koji su dio ukupnih reformi društva, stvorili bi se preduslovi za sljedeće procese:

- definisanje javnog interesa u ovim sistemima;
- prihvatanje i podsticanje preduzetništva i preduzetnika kao nezabilazan faktor u proces urbanog razvoja;
- afirmisanje tržišta i tržišnih mehanizama u sferi stanovanja, komunalne infrastrukture, građevinskog zemljišta;
- partnerstva privatnog i javnog sektora;
- obezbeđivanje adekvatne zakonske regulative;
- konstituisanje i afirmacija novih institucija i dr.

Implemimiranje nove politike predstavlja ključni problem.

Na osnovu prethodno izloženog jasno proizilazi činjenica da su urbani sistemi izuzetno važne ali i složene karike u lancu ukupnog privrednog razvoja grada, regiona i zemlje.

Osmišljavanje planiranje i programiranje i projektovanje ovih oblasti, čine okosnicu ukupnog privrednog razvoja.

Poslednjih desetak, pa i više godina ovi sistemi su oscilirali između datih mogućnosti i potreba. Međutim, prve nijesu iskorišćene, a druge ni iz daleka nijesu zadovoljene.

Veliki hendikep za unapređenje ovih sistema je nedostatak institucija koje se bave istraživanjima iz ovih oblasti, ako i neadekvatne obrazovne reforme iz ovih oblasti koja bi uključila savremene megatrendove i upravljački menadžment.

ZAKLJUČAK

Na osnovu prethodno izloženog proizilazi da je u Crnoj Gori potpuno izmijenjen globalni, politički i ekonomski razvoj kao posljedica uticaja: rastućeg broja široko prihvaćenih demokratskih institucija i ekonomskih sistema na tržišnoj osnovi; liberalizacije trgovine i tokova međunarodnog kapitala; brze tehnološke inovacije, posebno u informacionim i komunikacionim tehnologijama kao i drugim sistemima. Zato danas nacionalne ekonomije karakteriše rastuća integrisanost u globalni sistem proizvodnje distribucije i prometa.

Karakteristični trendovi evropskog i svjetskog okruženja odnose se na procese: globalizacije, održivog razvoja, evropske integracije i tržišnih reformi u državama ECE regiona, uključujući i promovisanje tržišnih reformi u svim oblastima.

Polazeći od činjenice da svaka zemlja ima svoje specifičnosti u sprovođenju, iste treba prilagoditi ambijentu kao i nivou ograničenja objektivne i subjektivne prirode koje postoje u našoj državi.

Vlada je ove sisteme tretirala na pravi način u Agendi i očekujemo i dalje pozitivne trendove u njihovoj realizaciji.

Pored ovoga da bi se pospješio izvoz kao jedan od stabilizatora naše ukupne finansijske politike neophodno je izvršiti:

- restrukturiranje realnog sektora što je jedno od najbolnijih pitanja svake transformacije. Poznat je pritisak međunarodnih finansijskih organizacija da se ove reforme sprovedu što prije, zbog saniranja tehnološkog viška zaposlenih i same efikasnosti privrede.

- na ovaj način rješava se problem javne potrošnje i spoljnotrgovinskog deficita

– na ekonomskom zakonodavstvu mnogo je urađeno a sve zaostale zakone treba prilagoditi i privesti strogoj usklađenosti EU.

Ono što slijedi u Crnoj Gori jeste nastavak reformi. Treba privatizovati ona državna javna preduzeća koja to nijesu do sada, odnosno većinu njihovih djelova koja će proizaći iz restrukturiranja.

Privatizacija infrastrukture, naročito gradskog građevinskog zemljišta je izuzetno značajna, iz razloga stvaranja čistih odnosa kod privlačenja stranih investicija.

Na planu privlačenja stranih investicija i ulaganja u infrastrukturu zaista je urađeno mnogo u odnosu na ranije period. (prije 5. godina)

Ono što slijedi u Crnoj Gori jeste nastavak reformi – jedino je, to put za dalju izgradnju već zahuktalog lanca promjena koji je nezauzastavljiv kako na ekonomskom tako i demokratskom putu.

Bez teškoća nema promjena što je naravno lako reći ali teško uraditi. Najosnovnija i najznačajnija promjena se mora odigrati u glavama ljudi.

Iz jednog zaparloženog sistema trebalo je ljude osloboditi da misle za sebe. Prvo je trebalo podržati konkurenciju.

Inostrane kompanije će djelovati na lokalna preduzeća da promijene i restrukturiraju svoju proizvodnju.

U tom slučaju opstajace samo najbolji. Uz sve ovo su potrebni jaki socijalni programi, koje prate zemlje u tranziciji.

Na kraju bih kazala da bez informatičnog društva nema napretka. Treba dati veliki doprinos obrazovanju u tom domenu kako bi istraživačka djelatnost dobila međunarodni karakter, i ista bila značajna za donošenje strateških odluka.

LITERATURA

Agenda ekonomskih reformi Vlade RCG 2002-2007. godina

Alexander, E. R. (1979), *Planing Theory in Catanese*, A. J. i Snyder, J. C. *Introduction to Urban Planning*, McGraw Hill Book Company, New York.

Alterman, R. (1983), *Implementation Analysis in Urban and Regional Planing – Toward a Research Agenda*.

Dr Boris Begović, *Urbanismi mreba da zabranjuju a ne da predlažu: Arhitekturu* 52/2002.

Bowyer, R. (1993), Capital Improvements Programs: Linking Budgeting and Planning APA, Planning Advisory Service, Chicago.

Draft Ministerial Declaration towards a sustainable improvement in living conditions in the ECE region in the 21 century: Economic and Social Council, Economic Commission for Europe, Committee on Human Settlements, United Nations, HBP/2000/7, 3 July 2000.

Dr Branka Radonjić, dr Veronika Vujošević – Osnove urbanog menadžmenta, Okvir za reforme urbanih sistema, Podgorica, juna 2002. godine.

Dr Branka RADONJIĆ

EFFICIENT ECONOMIC REFORMS AS A GUARANTEE
OF ACCELERATED ECONOMIC DEVELOPMENT

Summary

Short term, and especially the long term economic characteristics and trends of one society significantly depend on existing institutional limitations. Adjustability and flexibility of these limitations by technological, organizational-economic or cultural changes are a condition of an adaptively efficient economy and the society in general. Change of institutions, however, is primarily in the domain of political struggle, the result of which decisively depends on relation of political forces in the society. Therefore, institutional changes may not be observed as a process of optimization in which the objective is the long term economic growth.

The change of rules of the game in economic and political match have a global and long term efficient results will be essentially caused by structural characteristics of political market. Like economic, high transaction costs on political market, its monopolisation or absence of effective competition give socially non efficient results.